

Kamu İç Denetçileri Derneği Meşrutiyet Caddesi Konur Sokak No: 36/6 Kızılay - ANKARA

www.kidder.org.tr/denetisim/ • denetisim@kidder.org.tr

ISSN 1308-8335

Yıl: 17, Sayı: 34, 198-211, 2026

Araştırma Makalesi

DENETİM GÖRÜŞÜ VE ROTASYONUN DENETİM ÜCRETİNE ETKİSİ: BİST'TE BİR ARAŞTIRMA* (THE IMPACT OF AUDIT OPINION AND ROTATION ON AUDIT FEES: A STUDY ON BIST)

Mehmet GÜNLÜK¹, Murat ÖZCAN²

ÖZ

Yirmi birinci yüzyılın başlarında önemli finansal bilgilerin gizlenmesi ile kar yönetimi davranışının sonucunda yaşanan muhasebe ve denetim skandalları, doğru ve güvenilir finansal raporların finansal bilgi kullanıcıları için en önemli bilgi kaynağı olduğunu ve denetim kalitesinin önemini göstermiştir. Literatür incelendiğinde denetim kalitesine yönelik birçok göstergenin yer aldığı ve bu göstergelerin bazılarının ise denetim görüşü, denetlenen şirketin büyüklüğü, denetim firması rotasyonu ve denetim ücreti gibi unsurlarından oluştuğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul İmalat Sektöründe yer alan şirketlere ait bağımsız denetim raporlarında yer alan *denetim görüşü* ile *denetim firması rotasyonunun* denetim kalitesi göstergelerinden biri olan *denetim ücreti* üzerindeki etkilerini araştırmaktır. *Çalışmada denetim ücreti bağımlı değişken*; denetim görüşü ile denetim firması rotasyonu ise *bağımsız değişkenler* olarak kullanılmıştır. Analizlere kontrol değişkenleri olarak *denetlenen şirketin büyüklüğü*, *şirket yaşı*, *kaldıraç oranı* ve *aktif karlılık oranı* dahil edilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında kullanılan ve 515 gözlemden oluşan veri seti Borsa İstanbul İmalat Sektöründe yer alan 129 şirketin 2020-2023 yılları arasındaki faaliyet ve finansal raporlarından elde edilmiştir. Yapılan *panel veri analizi* sonucunda denetim ücreti üzerinde mevcut denetim görüşü ile önceki denetim görüşünün istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde etkisi olduğu; denetim firması rotasyonunun etkisinin ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları ayrıca denetim ücreti üzerinde denetlenen şirket büyüklüğü ve aktif karlılık oranının (ROA) istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde; kaldıraç oranı ve şirket yaşının ise istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denetim Görüşü, Denetim Firması Rotasyonu, Denetim Ücreti, BİST İmalat Sektörü

JEL Kodları: M40, M41, M42

ABSTRACT

The accounting and auditing scandals in the early twenty-first century as a result of the concealment of important financial information and profit management behavior have shown that accurate and reliable financial reports are the most important source of information for financial information users and the importance of audit quality. A review of the literature reveals that there are many indicators of audit quality and some of these indicators include audit opinion, size of the audited company, audit firm rotation and audit fee. The purpose of this study is to investigate the effects of audit opinion and audit firm rotation in the audit reports of companies in the Borsa Istanbul Manufacturing Sector on audit fee, which is one of the audit quality indicators. In the study, audit fee is used as the dependent variable and audit opinions and audit firm rotation are used as independent variables. The size of the audited company, company age, leverage ratio and return on assets ratio are included in the analysis as

* Bu çalışma 8-10 Temmuz 2024 tarihleri arasında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde gerçekleştirilen 3. Uluslararası Sigortacılık, Bankacılık ve Finans Sempozyumunda sunulan “Denetim Görüşü ve Denetim Firması Rotasyonunun Denetim Ücreti Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul (BIST) İmalat Sektöründe Bir Araştırma” başlıklı özet bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ORCID: 0000-0001-9665-7557, e-posta: mehmetgunluk@mu.edu.tr

² Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0001-9106-4146, e-posta: mozcan@ibu.edu.tr

control variables. The data set used in the analysis part of the study, consisting of 515 observations, was obtained from the annual and financial reports of 129 companies in the Borsa Istanbul Manufacturing Sector between years 2020 and 2023. As a result of the panel data analysis, it is concluded that current audit opinion and prior audit opinion have a statistically significant and negative effect on audit fees, while the effect of audit firm rotation is not statistically significant. The findings of the study also reveal that audited company size and return on assets (ROA) have statistically significant and positive effects on audit fees, while leverage and company age have statistically significant and negative effects on audit fees.

Keywords: Audit opinion, audit firm rotation, audit fee, BIST manufacturing sector

JEL Codes: M40, M41, M42

1. GİRİŞ

İnsanların çıkarıcı, sınırlı rasyonel ve riskten kaçınan varlıklar olduğu varsayımlarına dayanan *vekalet teorisi* (Eisenhardt, 1989), yönetimin (vekil) mülkiyetten (hissedarlar) ayrılmasının *ahlaki bir tehlike sorununa* yol açtığını, zira vekilin (yönetim), asilin (hissedarlar) çıkarlarından ziyade kendi kişisel çıkarlarını daha fazla gözetebileceğini belirtir (Jensen ve Meckling, 1976: 308-309). Bu teoriye göre ahlaki tehlike sorununun temelini yöneticilerin şirket ve şirketin gelecek beklentileri hakkında hissedarlardan daha fazla bilgiye sahip olmalarından kaynaklanan bilgi asimetrisi oluşturmaktadır (Corbella vd., 2015: 46), bilgi asimetrisi ise vekalet sorunları, kazanç yönetimi, muhasebe hileleri ve bütçesel gevşeklik gibi sorunların kaynağı olarak görülmektedir (Wijaya ve Herwiyanti, 2023: 79-80). Yönetim ile hissedarlar veya yönetim ile üçüncü taraflar arasındaki bilgi asimetrisi sorununa çözüm oluşturmak için ihtiyaç duyulan bir yönetim mekanizması olan *bağımsız denetim* (DeAngelo, 1981a: 185; Manita ve Elommal, 2010: 88; Corbella vd., 2015: 46), vekalet maliyetlerini azaltmak ve yönetim tarafından üretilen finansal bilgilerin doğruluğunun bağımsız olarak izlenmesi yoluyla hissedarlara ve üçüncü taraflara sunulan finansal bilgilerin güvenilirliği konusunda güvence vermek için gerçekleştirilir (Otley ve Pierce, 1996: 32; Manita ve Elommal, 2010: 88; Tarighi vd., 2022: 2; Günlük, 2023: 2112).

Yirmi birinci yüzyılın başlarında Enron, Adelphia Communications, Tyco, Bristol Myers Squibb, CMS Energy, WorldCom, Merrill Lynch (ML), Qwest, Xerox, Parmalat, Ahold, Gescartera & BBVA, Pacific Electric Wire & Cable ve Summit Technology şirketlerinin yöneticilerinin kendi kişisel çıkarları doğrultusunda önemli finansal bilgileri gizlemeleri ve yanlış beyan etmeleri ile bazı kar yönetimi davranışlarının denetim firmalarınca meslek etiğine uygun hareket edilmeyerek göz ardı edilmesi muhasebe ve denetim skandallarının yaşanmasına yol açmış; yaşanan bu skandalların sonucu olarak ortaya çıkan küresel boyuttaki finansal krizler, doğru ve güvenilir finansal raporların bilgi kullanıcıları için en önemli bilgi kaynağı olduğu ve denetim kalitesinin önemli konusunda farkındalık oluşturmuştur (Laitinen ve Laitinen, 2015: 665; Selimoğlu vd., 2019: 60; Uzay ve Köylü, 2018: 48; Gull vd., 2021: 485; Günlük, 2023: 2112; Salehi vd., 2022: 1). Bu sebeple şeffaflığı artırmada, yatırımcı güvenini oluşturmada ve şeffaflık ile hesap verebilirliği teşvik ederek yatırım çekmede önemli bir rol oynayan ve aynı zamanda yolsuzluğu önlemenin önemli bir aracı olarak kabul edilen (Al Farooque vd., 2019: 2) denetim kalitesi, düzenleyici otoriteler ve araştırmacılar için her zaman odak noktasında bulunmaktadır.

DeAngelo (1981a; 1981b)'ya göre denetim kalitesi, denetçinin denetlediği işletmenin muhasebe bilgi sisteminde yasa, yönetmelik ve yönergelerle yönelik bir ihlal belirleyerek bu durumu raporlama olasılığının piyasa tarafından değerlendirilmesidir. Denetim kalitesinin, bu ihlali belirleyen denetçinin sahip olduğu teknolojik yetkinliği, uyguladığı denetim prosedürleri ve belirlenen örneklemenin büyüklüğü gibi faktörlerle doğrudan ilişkili olduğunu iddia eden DeAngelo (1981a) denetçi bağımsızlığını, denetim kalitesinin önemli bir ölçütü olarak ifade etmiştir (DeAngelo, 1981a: 186; 1981b: 116).

Yaşanan muhasebe ve denetim skandallarının denetim kalitesi ve denetçi bağımsızlığı hakkında farkındalık oluşturmada düzenleyici otoritelerin ve araştırmacıların her iki konuya daha fazla önem vermelerine yol açmıştır (Li, 2009: 201). Bunun sonucu olarak denetçilerin bağımsızlık düzeylerinin artırılması ve söz konusu skandalların tekrar yaşanmaması için denetim dışı hizmetlerin verilmesine ilişkin daha katı düzenlemeler yapılmış; bağımsızlık düzeyini etkileyebilecek en önemli faktörler arasında yer alan denetim görüşü, denetim firması rotasyonu ve denetim ücretlerine odaklanılmıştır. Literatürde denetim ücretinin, denetim faaliyetlerinin bir fonksiyonu olduğu ve denetim kalitesinin de önemli bir göstergesi olduğuna dair iddialar yer almaktadır (Whisenant vd., 2003; Defond ve Zhang, 2014; Zhang, 2018).

Müşteri işletmenin taleplerinden etkilenen denetim ücretinin belirlenmesi, denetim sürecinden önce yer alan önemli aşamalardan biridir (Gull vd., 2021: 490). Denetçinin katlanacağı maliyetlerden etkilenen denetim ücreti, denetim çabasıyla ilgili olup (Zhang, 2018: 252) müşterinin finansal raporlama sisteminin bir işlevidir (Simunic, 1980: 163; Zhang, 2018: 252). Vekalet teorisine göre şirketler, yönetim-hissedar çıkar çatışmasından kaynaklanabilecek vekalet maliyetlerini azaltmak için yüksek denetim ücreti ödemeyi tercih ederek daha yüksek denetim kalitesi talep edebilirler

(Francis, 1984: 134). Böyle bir durumda denetim firmaları, denetim ücretlerini belirleme sürecinde müşterilerinin iç kontrol sistemlerini ve risklerini değerlendirmek durumundadırlar (Nikkinen ve Sahlstrom, 2003: 235-236; Zhang, 2018: 254).

Müşteri işletmenin, denetim firmasına denetim hizmetleri karşılığında ödediği denetim ücreti, denetim firmasının denetim sürecinde gerçekleştirmesi gereken denetim işinin düzeyini yansıtır. Müşteri işletmenin iç kontrol sisteminin etkin olmaması ve müşteri riskinin yüksek olması denetçilerin ek çaba göstermelerine sebep olur. Bu durum doğal olarak denetim ücretlerinin tutarlarını etkiler. Literatür incelendiğinde denetim ücretinin müşteri işletmenin denetim komitesi ile yönetim kurulunun yapıları ve özelliklerinden, denetçinin cinsiyetinden, denetim şirketinin “Dört Büyük Denetim Şirketi” olup olmamasından, denetim görüş türlerinden, denetim firmasının büyüklüğü ve rotasyonundan, müşteri işletmenin sahiplik yapısından ve yer aldığı sektörden etkilendiğine yönelik çalışmalara rastlanılmaktadır.

Türkiye’de denetim ücretlerinin 2021 yılından itibaren açıklanmaya başlanmasından dolayı literatürde bu konuda az sayıda çalışmanın yapıldığı gözlemlenmekte ve bu çalışma ile Borsa İstanbul (BIST) İmalat Sektöründe yer alan şirketlere ait bağımsız denetim raporlarında yer alan denetim görüşü bir risk göstergesi olarak ele alınarak, denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada denetim ücreti bağımlı değişken; denetim görüşü ve denetim firması rotasyonu ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

2.1. Denetim Ücreti

Şirketlerin denetim firmalarına denetim ve/veya denetim dışı hizmetler karşılığında ödedikleri ücretlerin tümü olarak tanımlanan denetim ücreti (Tuan vd., 2019: 216), denetçilerin ekonomik maliyetlerini yansıtır (Carcello vd., 2002: 369). Denetim kalitesi ile ilişkilendirilen denetim ücreti (Abbott vd., 2003: 29; Hoitash vd., 2007: 783; Kuntari vd., 2017: 205; Abdul-Rahman vd., 2017: 10), *müşteri özellikleri* ve *denetim firmasının özellikleri* olmak üzere iki faktörden etkilenmekte (Salehi vd. 2019: 41); *normal* ve *anormal* denetim ücreti olarak sınıflandırılmaktadır. Normal denetim ücreti, müşteri işletmenin büyüklüğü, risk düzeyi ve işlemlerinin karmaşıklığına göre ödenmesi beklenen ücreti; anormal denetim ücreti ise müşteri işletmenin ücreti belirleyen özellikleri dikkate alındığında ödenmesi beklenen denetim ücreti ile gerçekleşen denetim ücreti arasındaki (daha düşük ya da yüksek) sapmayı ifade etmektedir (Eshleman ve Guo, 2014: 118).

Yüksek denetim riskine sahip müşteriler, yüksek kalitede denetim hizmeti veren denetim firmalarını tercih etmektedirler (Datar vd., 1991: 35; Feltham vd., 1991: 377). Müşterilerin daha düşük ücret karşılığında denetim hizmeti verebilecek denetim firmaları mevcutken daha yüksek kaliteli bir denetim için gönüllü olarak daha fazla denetim ücreti ödemelerinin gerekçesi araştırmacıları daha yüksek kaliteli denetimler talep etmesi beklenen müşterilere odaklanmaya yöneltmiştir. Bu yönde yapılan çalışmaların bulguları, daha yüksek vekalet maliyetleri nedeniyle daha fazla izlenme ihtiyacı olan firmaların 4 Büyük denetim firmalarını tercih etme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Francis ve Wilson, 1988; DeFond, 1992; Francis vd., 1999). Denetim firmalarının yüksek risk düzeyine sahip müşteri işletmelerden daha yüksek tutarda denetim ücreti talep etmelerinin (Feltham vd., 1991: 377) sebebi, yüksek risk düzeyine sahip müşterilerin daha yüksek kazanç yönetimine (anormal işletme sermayesi tahakkukları) başvurma olasılığının olması nedeniyle denetim sürecinde daha fazla denetim çabasına ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktadır (Corbella vd., 2015: 50). Literatür incelendiğinde daha yüksek (veya daha düşük) müşteri riskliliği, daha fazla (veya daha az) denetçi çabası ve daha yüksek (veya daha düşük) denetim ücretleri arasındaki ilişkiyi destekleyen çalışmalara rastlanmaktadır (O’Keefe vd., 1994; Pratt ve Stice, 1994; Simunic ve Stein, 1996; Johnstone ve Bedard, 2001). Denetim kalitesinin en önemli belirleyicilerinden biri olan denetim ücretinin denetim kalitesini iki şekilde etkileyebileceği ileri sürülmektedir: Birinci etkinin, denetçilere ödenen yüksek ücretlerin denetçilerin harcadığı çabayı ve dolayısıyla denetim kalitesini artırabileceği; ikinci etkinin de denetçilere ödenen yüksek ücretlerin, özellikle de denetim dışı hizmetlerle ilgili olanların, denetçileri müşterilerine ekonomik olarak daha bağımlı hale getirebileceği yönündedir (Hoitash vd., 2007: 762). Denetim firması ile müşteri işletme arasında bulunan bu tür ekonomik bağımlılık, denetçinin yüksek kârını kaybetme kaygısıyla denetim sürecinde gerekli sorgulamaları yapmakta isteksiz hale getirerek denetçi bağımsızlığına yönelik tehdit oluşturabilir (Kinney ve Libby, 2002: 109). Denetim ücretlerinin piyasa rayicine kıyasla çok yüksek tutarda belirlenmesi, denetçinin bağımsızlığını zedeleyebilirken; çok düşük tutarda belirlenmesi ise denetçinin uygun bir görüş verme konusunda gerekli çabayı göstermeyerek denetim riskini arttırabilir (Silva vd., 2020: 2).

Literatür incelendiğinde denetim ücretinin *denetim komitesi* (denetim komitesinin varlığı, etkinliği, üye sayısı, üyelerinin bağımsızlığı, toplanma sıklığı, üyelerinin finansal uzmanlıkları, eğitim düzeyleri ve tecrübeleri, denetim komitesindeki kadın temsili, denetim komitesi başkanının değişimi) (Conger vd., 1998; Vafeas, 1999; Goodwin-Stewart ve Kent, 2006), *denetçi cinsiyeti* (Ittonen ve Peni, 2012; Şen Kıymetli ve Terzi, 2023), “Dört Büyük Denetim Şirketi” tarafından denetlenip denetlenmemesi (Gonthier-Besacier ve Schatt, 2007), *yönetim kurulunun özellikleri* (O’Sullivan,

1999; Carcello vd., 2002), *denetim görüş türü* (DeAngelo, 1981a; Lai, 2009), *denetim firması büyüklüğü* (Francis, 1984; El-Gammal, 2012) ve *rotasyonu* (Corbella vd., 2015; Suryandari ve Mulyadi, 2021), *denetlenen şirketin büyüklüğü* (Simunic, 1980; Suryandari ve Mulyadi, 2021) *sahiplik yapısı* (Mitra vd., 2007; Adelopo vd., 2012), *kaldıraç oranı* (Yatim vd., 2006; Nelson ve Rusdi, 2015), *sektörel farklılıkları* (Simunic, 1980; Anderson ve Zeghal, 1994; Suwaidan, 2010; Choi vd., 2010; Hay, 2013) gibi faktörlerle ilişkili ya da etkili olduğuna dair çalışmalara rastlanılmaktadır.

2.2. Denetim Görüşü

Bağımsız Denetim Standartları, finansal tabloların güvenilirliğini pekiştirme amacıyla gerçekleştirilen denetim fonksiyonunun (Güredin, 2014: 22), finansal tablolarda bir bütün olarak hata veya hile kaynaklı önemli bir yanlışlık bulunup bulunmadığı hususunda, denetçinin vereceği görüşe dayanak oluşturacak, makul bir güvence sağlamasını zorunlu kılmaktadır (Bağımsız Denetim Standartı 700: 6).

Muhasebe ve raporlama standartlarına uygun olarak hazırlanan finansal tablolardaki bilgiler, önemli yanlış beyanlar içermezler. Güçlü bir izleme aracının sonucu olarak ortaya çıkan ve denetim sürecinin *en önemli son aşaması* olan denetim görüşü (Arens vd., 2012: 46; Özcan, 2016: 46), bağımsız denetçinin, bir şirketin yönetimi tarafından hazırlanan finansal tablolarındaki bilgilerin hata veya hileden kaynaklı önemli yanlış beyanlar içerip içermediği hakkındaki yargısıdır (Erdoğan, 2015: 7) ve müşteri şirketin “işini yürütmedeki” kalitesini yansıtır. Muhasebe ve raporlama standartlarına uygun olarak hazırlanan finansal tablolardaki bilgiler, önemli yanlış beyanlar içermezler. Denetim görüşü şirketlerin finansal durumları, faaliyet sonuçları, nakit akışları ve öz sermayelerindeki değişimler hakkındaki bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini arttırdığından, bilgi kullanıcıları finansal tablolara güvenerek karar alabilirler (Xie vd., 2010: 52; Sultanoğlu vd., 2018: 623).

Literatür incelendiğinde Denetim kalitesi ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olan denetim görüşünün (Abadi vd., 2019; Averio, 2021; Cahyono, 2014; İmen ve Anis, 2021) kurumsal yönetim unsurları (Habib, 2013; Abdoli ve Pourkazemi, 2014; Sultanoğlu vd., 2018), finansal raporlama kalitesi (Abad vd., 2017; Martínez ve Meca, 2014), işletmenin sürekliliği (Defond vd., 2016; Gallizo ve Saladrigues, 2016), denetim kararı alma görüşü (Tsipouridou ve Spathis, 2014; Zhang vd., 2016), kazanç yönetimi (Bo ve Wu, 2011) ve olumlu denetim görüşü (Pamungkas vd., 2018) gibi diğer konulara ilişkili olduğunu gösteren çalışmalara rastlanılmaktadır. Bununla birlikte, yüksek anormal denetim ücretleri ile olumlu denetim görüşü verilme olasılığı arasında anlamlı ilişkinin varlığı Chen vd. (2005) ile Fang ve Hong (2008) tarafından ortaya konmuştur. Buradan hareketle denetim görüşü ve önceki denetim görüşünün denetim ücreti üzerinde etkilerinin varlığına yönelik olarak aşağıda yer alan H_{1a} ve H_{1b} hipotezleri geliştirilmiştir.

H_{1a}: Denetim görüşünün denetim ücreti üzerinde negatif etkisi vardır.

H_{1b}: Önceki denetim görüşünün denetim ücreti üzerinde negatif etkisi vardır.

2.3. Denetim Firması Rotasyonu

Denetimde kalite, denetçinin Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları, Kalite Kontrol Standartları, Uluslararası Denetim Standartları ile Mesleki Etik İlke ve Kuralları içeren genel kabul görmüş ve tarafsız standart ve kurallara uygun bir denetim gerçekleştirmesi ile mümkündür. Finansal tabloların hazırlanmasından şirket yönetimleri sorumlu olmasına rağmen, yirmi birinci yüzyılın başlarında yaşanan muhasebe ve denetim skandallarından sadece denetçiler sorumlu tutulmuş; kamuoyunda, özellikle Enron ve WorldCom gibi skandalların yaşanmasının sebebinin denetçilerin meslek etiğine aykırı olarak bağımsız davranamamasından ve denetim kalitesinin düşük olmasından kaynaklandığı yönünde hakim bir görüş oluşmuştur (Li, 2009: 202). Denetçilerin bağımsızlıklarının korunması ve etik davranmalarının sağlanması *zorunlu rotasyon* ile mümkündür. Denetim firmaları ile denetçilerin görev sürelerinin mesleki standartlarca belirlenmiş bir süre için sınırlandırılmasını gerektiren zorunlu rotasyon denetçi ve müşteri işletme arasında ortaya çıkabilecek karşılıklı ilişkilerden kaynaklı riskleri ortadan kaldırarak, bu durumdan denetim kalitesinin olumsuz etkilenmemesini amaçlamaktadır (Şenyiğit ve Zenyinoğlu, 2014: 85). 2002 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde çıkarılan Sarbanes-Oxley Yasası, zorunlu rotasyon konusunda yapılan ilk düzenlemedir. Çıkar gruplarının muhasebe ve denetim skandallarından zarar görmelerini önleyebilmek için çıkarılmış; dürüstlük ve şeffaflık ilkelerini esas alan, kamuyu aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüğünü benimsemiş kurumsal yönetim anlayışını içeren Sarbanes-Oxley Kanunu ile denetçi bağımsızlığının güçlendirilmesi ve halka açık şirketlerin finansal raporlama sürecindeki kalite ve şeffaflığının artırılması amaçlanmıştır (Özer vd., 2018: 592).

Denetçilerin mesleki şüpheciliğini korumalarına yardımcı olduğu düşünülen (Nagy, 2005: 51) zorunlu denetim firması rotasyonu uygulaması ile bir işletmenin denetimini yapacak yeni denetçinin yeni bakış açısıyla denetimi yürütmesi ve böylece bağımsızlığının artırılması amaçlanmaktadır (Daugherty vd., 2012: 98). Hoyle (1978) işletmelerin yeni denetçi arayışında olmalarının denetim firmaları arasında rekabeti artırarak denetim firmalarının daha kaliteli denetim hizmeti sunmalarını sağlayacağını öne sürmüş, Raiborn vd., (2006) zorunlu rotasyon uygulamasının küçük denetim firmaları için iş fırsatları oluşturabileceğini belirtmişlerdir. Zorunlu denetim firması rotasyonunun yukarıda sayılan

avantajlarının yanı sıra bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Zorunlu rotasyon, yeni denetim firmasının müşteri işletmenin iç kontrol sistemlerini ve finansal raporlama süreçlerini yeterince anlayabilmesi için daha fazla çaba göstermesini gerektirebilmektedir. Bu durum, denetim sürecindeki belirsizliklerin artmasına ve denetim kapsamının genişlemesine yol açarak denetçilerin iş yükünü artırmakta ve dolayısıyla denetim maliyetlerinin yükselmesine neden olabilmektedir (Daugherty vd., 2012: 98). Ayrıca, zorunlu rotasyonun yönetim kurulu, denetim komitesi ve denetim firması arasında daha yoğun bir iletişim ve koordinasyon gerektirmesi, denetim sürecinde zaman kayıplarına ve denetim raporunun açıklanmasında gecikmelere yol açabilmektedir (Geçici, 2025: 70). Yeni denetim firmasının, müşteri işletmenin operasyonlarına ve finansal durumuna dair yeterli bilgiye ve deneyime sahip olmaması, denetim sürecinin karmaşıklığını artırabilmekte (Durand, 2019: 50), bu durum ise finansal tablolardaki önemli yanlışlıkların tespit edilememesi riskini oluşturabilmektedir (Myers vd., 2003: 782). Bundan başka, büyük işletmelere bağımsız denetim hizmeti sunabilecek sayıda büyük denetim firmasının olmaması zorunlu rotasyonun uygulanmasını zorlaştırabilmektedir (Kwon vd., 2010: 6). Zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim firmalarının maliyetlerini ve dolayısıyla müşteri işletmelerin ödeyeceği denetim ücretlerini artırdığını belirten ampirik bulgular bulunmaktadır (Kwon vd., 2010: 34; Corbella vd., 2015; Sharma vd., 2017). Buradan hareketle denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerindeki etkisinin varlığına yönelik olarak aşağıda yer alan H₂ hipotezi geliştirilmiştir.

H₂: Denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerinde pozitif etkisi vardır.

3. ARAŞTIRMA TASARIMI

3.1. Örneklem

Türkiye'de bağımsız denetim ücretlerinin kamuyu paylaşılması 31 Aralık 2021 tarihinde başlamıştır. Bu nedenle çalışmanın analiz kısmında kullanılan ve 515 gözlemden oluşan veri seti Borsa İstanbul (BIST) İmalat Sektöründe yer alan 170 şirketin 2020-2023 yılları arasındaki bağımsız denetim raporları ile faaliyet ve finansal raporlarından elde edilmiştir. Finansal tablo dipnotlarında bağımsız denetim ücreti yer almayan veya belirtilmeyen 41 şirket analizlere dahil edilmemiştir. Böylelikle çalışma 129 şirket verileri kullanılarak yapılmıştır. Analizlerde kullanılan veri seti, şirketlerin Kamuyu Aydınlatma Platformunda yer alan bağımsız denetim raporları ile faaliyet ve finansal tablolardan elde edilmiştir.

3.2. Araştırma Modeli ve Değişkenler

Bu araştırmanın amacı, Borsa İstanbul İmalat Sektöründe yer alan şirketlere ait bağımsız denetim raporlarında yer alan *denetim görüşü* ile *denetim firması rotasyonunun denetim ücreti* üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Araştırma modelinde denetim ücreti (*DU*) *bağımlı değişken*; denetim görüşü (*DG*), önceki denetim görüşü (*ODG*) ile denetim firması rotasyonu (*ROT*) ise *bağımsız değişkenler* olarak kullanılmıştır. Analizlere *kontrol değişkenleri* olarak denetlenen şirketin büyüklüğü (*TA*), şirket yaşı (*YAS*), kaldıraç oranı (*KAL*) ve aktif karlılık oranı (*ROA*) dahil edilmiştir. Araştırma kapsamındaki değişkenler, literatürde yer alan araştırmalarda kullanılan değişkenler arasından belirlenmiştir. Denetim görüşü ile denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerindeki etkisinin tespitinde kullanılan değişkenlerin türü, simgeleri ve ölçümü Tablo 1.'de sunulmuştur. Denetim görüşü ve denetim firması rotasyonu ile denetim ücreti arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemi ile ölçülmüştür. Çapraz kesit verilerinin ve zaman serisi verilerinin avantajlarını birleştirerek daha sağlam ve güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlayan bu yöntem modelin doğruluğunu ve tutarlılığını artırır. Aynı zamanda veriler arasındaki sabit etkileri ve rastgele etkileri kontrol etmeye imkan sağlar. Denetim görüşü (*DG*) ve denetim firması rotasyonu (*ROT*) ile denetim ücreti (*DU*) arasındaki ilişkiyi araştırmak için aşağıdaki regresyon denklemi oluşturulmuştur.

$$\ln DU_{it} = \beta_0 + \beta_1 DG_{it} + \beta_2 ODG_{it} + \beta_3 ROT_{it} + \beta_4 \ln TA_{it} + \beta_5 \ln YAS_{it} + \beta_6 KAL_{it} + \beta_7 ROA_{it} + YIL + \varepsilon_{it}$$

Buna göre modelde " β " beta katsayılarını, "i" şirketleri, "t" zamanı, "YIL" yıl sabit etkilerini ve " ε_{it} " hata terimi ifade etmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin türleri, simgeleri ve ölçüm yöntemleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Değişken Türü, Simgesi ve Ölçümü

Değişken Türü	Simge	Ölçümü
Bağımlı Değişken		
Denetim Ücreti	$\ln DU$	Denetim ücretinin doğal logaritması
Test Değişkenleri		
Denetim Görüşü	DG	Denetim raporunda yer alan görüş olumlu ise 1; şarhlı, olumsuz veya görüş bildirmekten kaçınma ise 0 değeri verilmiştir.

Mehmet GÜNLÜK, Murat ÖZCAN

Önceki Denetim Görüşü	ODG	Önceki denetim raporunda yer alan görüş olumlu ise 1; şartlı, olumsuz veya görüş bildirmekten kaçınma ise 0 değeri verilmiştir.
Denetim Firması Rotasyonu	ROT	Denetim şirketi önceki yıla göre değiştiyse 1; değişmediyse 0 değeri verilmiştir.

Kontrol Değişkenleri

Şirket Büyüklüğü	<i>ln</i> TA	Aktif Toplamının doğal logaritması
Şirketin Yaşı	<i>ln</i> YAS	Denetlenen şirketin yaşının doğal logaritması
Kaldıraç Oranı	KAL	Toplam Borçlar / Aktif Toplamı
Aktif Karlılık Oranı	ROA	Dönem Net Karı / Aktif Toplamı

4. ANALİZ**4.1. Tanımlayıcı İstatistikler**

Araştırma modelinde yer alan bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
<i>ln</i> DU	515	9,952	17,210	12,342	1,293
DG	515	0	1	0,948	0,221
ODG	515	0	1	0,935	0,246
ROT	515	0	1	0,186	0,389
<i>ln</i> TA	515	15,427	25,887	21,048	1,875
<i>ln</i> YAS	515	1,386	4,499	3,839	0,370
KAL	515	0,085	1,075	0,558	0,214
ROA	515	-0,931	0,586	0,087	0,133

DU: Denetim Ücreti; DG: Denetim Görüşü; ODG: Önceki Denetim Görüşü; ROT: Denetim Firması Rotasyonu; TA: Şirket Büyüklüğü; YAS: Denetlenen Şirketin Yaşı; KAL: Kaldıraç Oranı; ROA: Aktif Karlılık Oranını ifade etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde araştırma modelinde bağımlı değişken olarak yer alan Denetim Ücretinin (DU) logaritmik dönüşümünün 9,952 ile 17,210 arasında değişen değerlere sahip olduğu görülmekte; bu durum ise denetim ücretlerinde gözlemlenen önemli farklılıkları işaret etmektedir. Modeldeki bağımsız değişkenlerden Denetim Görüşü (DG)’nin ortalamasının 0,948 olması ise olumlu denetim görüşlerinin baskınlığını ortaya koymaktadır. Önceki Denetim Görüşü (ODG) değişkeninin ortalamasının 0,935 olduğu görülmekte; bu sonuç şirketlerin bir önceki yılda da büyük ölçüde olumlu denetim görüşleri aldıklarını ortaya koymaktadır. Denetim Firması Rotasyonu (ROT) değişkeninin ortalaması 0,186’dır. Bu sonuç, örneklemdeki gözlemlerin %18,6’sında denetim firması rotasyonunun gerçekleştiğini belirtmektedir. Genel olarak, tanımlayıcı istatistikler, çalışmanın örneklemindeki şirketlerin denetim görüşleri açısından oldukça homojen (çoğunlukla olumlu görüşler) olduğunu, ancak denetim ücretleri, şirket büyüklüğü, kaldıraç ve karlılık gibi diğer değişkenlerde önemli heterojenlikler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik Pearson korelasyon analizi sonuçları ile çoklu doğrusallık sorununun tespitine ilişkin VIF değerleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Pearson Korelasyon Matrisi ve VIF Değerleri

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	VIF
(1) <i>ln</i> DU	1								
(2) DG	0,088**	1							2,22
(3) ODG	0,083*	0,692***	1						2,21
(4) ROT	-0,017	0,045	-0,016	1					1,03
(5) <i>ln</i> TA	0,811***	0,090**	0,073*	0,259***	1				1,21
(6) ROA	0,058	0,105**	0,028	0,032	0,114***	1			1,16
(7) KAL	0,127***	-0,015	0,034	0,114**	0,146***	-0,304***	1		1,17

(8) <i>ln</i> YAS	0,271***	0,067	0,008	0,048	0,330***	0,195***	0,054	1	1,14
-------------------	----------	-------	-------	-------	----------	----------	-------	---	------

*** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Tablo 3 incelendiğinde, Denetim Görüşü (DG) ve Önceki Denetim Görüşü (ODG) değişkenleri ile Denetim Ücreti (DU) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Buna karşılık, Denetim Firması Rotasyonu (ROT) ile Denetim Ücreti (DU) değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Regresyon analizlerinde çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorununun önlenmesi amacıyla, bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0,80 eşik değerini aşmaması ve varyans artış faktörü (VIF) değerlerinin 5'in altında olması gerekmektedir (Hair vd., 2011: 145; Ali vd., 2018: 529). Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde, bağımsız değişkenler arasındaki en yüksek korelasyon katsayısının 0,80 sınır değerini geçmediği ve en yüksek VIF değerinin 2,22 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, çalışmada kullanılan değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını ve regresyon modelinin güvenilir bir şekilde tahmin edilebileceğini göstermektedir.

Denetim görüşü ve denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla, öncelikle en uygun panel veri tahmin yönteminin belirlenmesi kritik bir adımdır. Bu bağlamda, ilk olarak sabit etkiler (Fixed Effects) modeli ile havuzlanmış en küçük kareler (Pooled Ordinary Least Squares - OLS) yöntemi arasında bir seçim yapmak üzere F (Chow) Testi uygulanmıştır. Test sonuçları, araştırma modeli için sabit etkiler yönteminin veri setine daha uygun olduğunu göstermiştir. Ardından, tesadüfi etkiler (Random Effects) modeli ile havuzlanmış en küçük kareler yöntemi arasındaki tercihi belirlemek amacıyla Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi gerçekleştirilmiştir. Bu testin bulguları, model için tesadüfi etkiler yönteminin daha uygun olduğunu ortaya koymuştur. Son olarak, tesadüfi etkiler ve sabit etkiler yöntemleri arasında nihai bir seçim yapmak üzere Hausman Testi uygulanmıştır. Hausman Testi sonuçlarına göre, elde edilen p değeri %1'den küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, sabit etkiler modelinin tesadüfi etkiler modeline kıyasla daha tutarlı ve etkin bir tahmin yöntemi olduğunu işaret etmektedir. Dolayısıyla, veri setine en uygun tahmin yönteminin sabit etkiler yöntemi olduğuna karar verilmiştir. İlgili testlerin istatistiksel değerleri, p değerleri ve değerlendirme sürecinin sonunda alınan karar Tablo 4'te detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo 4. Uygun Tahmin Yönteminin Belirlenmesi Testleri

Model	F (Chow) Testi (F-istatistik)	Breusch-Pagan LM Testi (χ^2)	Hausman Testi (χ^2)	Karar
<i>ln</i> DU	13.17 ***	301.30***	608.69***	Sabit Etkiler

*** %1 seviyesinde anlamlıdır.

Sabit etkiler modelinin panel veri analiz bulgularının tarafsızlık ve doğruluklarını belirlemek amacıyla değişen varyans, otokorelasyon ve yatay-kesitsel bağımlılık varsayımsal testleri yapılmıştır. Değişen varyans, bir değişkenin değerlerinin belirli bir aralıkta gösterdiği değişimi; otokorelasyon, belirli bir zaman serisindeki veriler arasındaki bağımlılığı; yatay-kesitsel bağımlılık ise, farklı birimler veya bireyler arasındaki bağımlılığı ifade eder. Bu varsayımların ihlal edilip edilmediğini belirlemek için sırasıyla Wooldridge Otokorelasyon Testi, Değiştirilmiş Wald Heteroskedastisite Testi ve Friedman Yatay Kesitsel Bağımlılık Testi uygulanmıştır. Uygulanan testlerin istatistiksel değerlerini, p değerlerini ve değerlendirme sürecinin sonunda alınan karar Tablo 5'te sunulmuştur. Test sonuçlarına göre modelde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesitsel bağımlılık problemlerinin olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Sabit Etkiler Modeli İçin Yapılan Varsayımsal Testler

Model	Wooldridge Otokorelasyon Testi	Değiştirilmiş Wald Heteroskedastisite Testi	Friedman Yatay Kesitsel Bağımlılık Testi	Karar
<i>ln</i> DU	19.992***	$\chi^2(129) = 5,0 \times 10^{28}$ ***	$\beta = 12,867$; $t = 32,90$ ***	Otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesitsel bağımlılık var.

*** %1 seviyesinde anlamlıdır.

Panel veri analizlerinde sıklıkla karşılaşılan otokorelasyon, değişen varyans (heteroskedastisite) ve yatay kesit bağımlılığı gibi varsayımsal sorunların üstesinden gelmek amacıyla Driscoll-Kraay dirençli standart hata tahmincisi kullanılmaktadır (Hoechle, 2007). Bu tahminci, hata terimlerinin değişen varyansa sahip olduğunu, belirli gecikmelere kadar otokorelasyon içerdiğini ve birimler arasında ilişkili olduğunu varsayarak çalışır varsaymaktadır (Driscoll-Kraay, 1998; Hoechle, 2007). Driscoll-Kraay tahmincisi, söz konusu varsayımsal sorunların varlığına rağmen tutarlı ve güvenilir sonuçlar üreterek analizlerin istatistiksel geçerliliğini artırmaktadır. Bu yaklaşım, politika önerilerinin sağlam bir temele dayandırılmasına olanak tanırken, kesin ve tarafsız tahminler elde edilmesini sağlamaktadır.

4.2. Araştırma Sonuçları

Denetim görüşü ve denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla yapılan Driscoll-Kraay sağlam standart hatalar sabit etkiler tahmincisi analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Driscoll-Kraay Sağlam Standart Hatalar Sabit Etkiler Tahmincisi Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: $\ln DU$		
Değişkenler	Katsayı	t değeri
DG	-0,420	-9,43***
ODG	-0,292	-3,93**
ROT	-0,019	-0,82
$\ln TA$	0,421	7,31***
ROA	0,422	6,56***
KAL	-0,151	-3,48**
$\ln YAS$	-1,274	-8,16***
Sabit	8,920	5,64**
Yıl Etkisi	EVET	
F Değeri	182,79***	
Şirket sayısı	129	
Gözlem	515	
R ²	0,8342	

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlıdır.

Tabloda yer alan modelde, bağımsız denetim kalitesinin göstergelerinden biri olan *denetim ücreti (DU)* bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, *denetim görüşü (DG)* ($\beta=-0,420$; $t=-9,43$, $p<0,01$) ve *önceki denetim görüşü (ODG)* ($\beta=-0,292$; $t=-3,93$, $p<0,05$)'nın *denetim ücreti (DU)* üzerinde negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular, “*denetim görüşünün denetim ücreti üzerinde negatif etkisi vardır*” şeklinde ifade edilen H_{1a} hipotezi ile “*önceki denetim görüşünün denetim ücreti üzerinde negatif etkisi vardır*” şeklinde ifade edilen H_{1b} hipotezinin desteklenmesini gerektirmektedir. Bu sonuçlar, denetim görüşü ile önceki denetim görüşünün “*olumlu görüş*” olmasının denetim ücreti üzerinde negatif bir etki oluşturduğunu yani denetim ücretini azalttığını göstermektedir. Buna karşın, *denetim firması rotasyonunun (ROT)* ($\beta=-0,019$; $t=-0,82$, $p>0,1$) *denetim ücreti* üzerinde negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu “*denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerinde pozitif etkisi vardır*” şeklinde ifade edilen H_2 hipotezinin desteklenmemesini gerektirmektedir.

Kontrol değişkenleri ile ilgili sonuçlar incelendiğinde *şirket büyüklüğü (TA)* ($\beta=0,421$; $t=7,31$, $p<0,01$) ve *aktif karlılık oranı (ROA)* ($\beta=0,422$; $t=6,56$, $p<0,01$)'nın *denetim ücreti (DU)* üzerinde pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular aktif toplamları ve aktif karlılık oranları yüksek olan şirketlerin daha yüksek tutarda denetim ücreti ödedikleri anlamına gelmektedir. Buna karşın diğer kontrol değişkenleri olan *kaldıraç oranı (KAL)* ($\beta=-0,151$; $t=-3,48$, $p<0,05$) ve *denetlenen şirketin yaşı (YAS)* ($\beta=-1,274$; $t=-8,16$, $p<0,01$)'nın *denetim ücreti* üzerinde negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkileri bulunmaktadır. Bu bulgular, yüksek kaldıraç oranı ile yüksek yaşa sahip şirketlerin daha düşük tutarlı denetim ücreti ödedikleri anlamına gelmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Borsa İstanbul (BIST) İmalat Sektöründe yer alan şirketlere ait bağımsız denetim raporlarındaki denetim görüşü ile denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu amaçla, yapılan literatür araştırması sonucunda, denetim görüşü ve denetim firması rotasyonunun denetim ücreti üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla denetim ücreti bağımlı değişken; denetim görüşü ve önceki denetim görüşü ile denetim firması rotasyonu ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Analizlere kontrol değişkenleri olarak denetlenen şirketin büyüklüğü, aktif karlılık oranı, kaldıraç oranı ve denetlenen şirketin yaşı dahil edilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında kullanılan ve 515 gözlemden oluşan veri seti Borsa İstanbul (BIST) İmalat Sektöründe yer alan 129 şirketin 2020-2023 yılları arasındaki bağımsız denetim raporları ile faaliyet ve finansal raporlarından elde edilmiştir. Finansal tablo dipnotlarında bağımsız denetim ücreti yer almayan veya belirtilmeyen şirketler analizlere dahil edilmemiştir. Modelin testinde panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır.

Analiz bulguları denetim görüşü (DG) ve önceki denetim görüşü (ODG)'nin denetim ücreti (DU) üzerinde negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olduğunu göstermektedir. Denetim görüşü ile önceki denetim görüşünün "olumlu görüş" olmasının denetim ücreti üzerinde negatif bir etki oluşturarak denetim ücretini azalttığını gösteren bu bulgular yüksek anormal denetim ücretleri ile denetim görüşünün iyileşmesi arasında ilişkinin varlığını ortaya koyan Chen vd., (2005) ile Fang ve Hong (2008)'nin bulgularını desteklemektedir. Analiz bulguları aynı zamanda denetim firması rotasyonunun (ROT) ise denetim ücreti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olmadığını göstermekte, bu bulgu zorunlu denetim firması rotasyonunun denetim firmalarının maliyetlerini ve dolayısıyla müşteri işletmelerin ödeyeceği denetim ücretlerini artırdığını ortaya koyan Kwon vd. (2010), Corbella vd. (2015) ve Sharma vd. (2017)'nin bulguları ile çelişmektedir. Bu bulgularının söz konusu çalışmaların bulgularından farklılaşması şu faktörlerden kaynaklanabilir: İlk olarak, Türkiye'nin gelişmekte olan piyasa karakteristikleri, gelişmiş piyasalardan farklı denetim dinamikleri yaratmış olabilir. İkinci olarak, Türkiye'deki denetim piyasasında "Dört Büyük" denetim firmasının hakimiyeti ve sınırlı alternatifler, rotasyon sonrası fiyatlandırma davranışlarını etkilemiş olabilir. Üçüncü olarak, örneklem periyodu (2020-2023) COVID-19 pandemisinin etkilerini içermektedir ve bu dönemdeki olağanüstü koşullar normal piyasa dinamiklerini bozmuş olabilir.

Çalışmanın kısıtları olarak, analiz edilen verinin sadece BIST İmalat Sektöründeki şirketlere ait olması ve 2020-2023 yılları arasındaki zaman dilimi ile sınırlandırılmış olmasıdır. Bu nedenle, sonuçlar Türkiye'nin imalat sektöründeki şirketler için genel geçerli olarak kabul edilebilirken, imalat sektörü dışındaki şirketler ve diğer ülkelerin şirketleri için aynı derecede geçerli olmayabilir. Ayrıca, araştırma sadece denetim ücreti üzerinde denetim görüşü ve denetim firması rotasyonunun etkilerini incelerken, diğer potansiyel etkenler dikkate alınmamıştır.

Pratik açıdan, düzenleyici otoriteler, denetim firmaları ve şirketler için değerli stratejik öngörüler sağlayan bu çalışmanın teorik katkıları, denetim fiyatlandırma modellerinin kültürel faktörleri ve sektörel farklılıkları da içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecek araştırmalar, bu bulgularının genelleştirilebilirliğini test etmeli, nedensel mekanizmaları daha derinlemesine incelemeli ve çok boyutlu ve değişkenli teorik modeller geliştirmelidir. Ayrıca, rotasyonun denetim kalitesi üzerindeki etkilerinin maliyet etkinliği ile birlikte değerlendirilmesi, politika yapımcılar için daha bütüncül perspektifler sunacaktır.

Kaynakça

- Abad, D., Sánchez-Ballesta, J.P., & Yagüe, J. (2017). Audit opinions and information asymmetry in the stock market. *Accounting & Finance*, 57(2), 1–16.
- Abadi, K., Purba, D.M., & Fauzia, Q. (2019). The impact of liquidity ratio, leverage ratio, company size and audit quality on going concern audit opinion. *Jurnal Akuntansi Trisakti*, 6(1), 69–82.
- Abbott, L.J., Parker, S., Peters, G.F. & Raghunandan, K. (2003). The association between audit committee characteristics and audit fees. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 22(2), 17–32.
- Abdoli, M., & Pourkazemi, A. (2014). Effect of executive board and family control on audit opinion. *African Journal of Business Management*, 8(18), 810–815.
- Abdul-Rahman, O.A., Benjamin, A.O., & Olayinka, O. (2017). Effect of audit fees on audit quality: Evidence from cement manufacturing companies in Nigeria. *European Journal of Accounting, Auditing and Finance Research*, 5(1), 6–17.
- Adelopo, I., Jallow, K., & Scott, P. (2012). Multiple large ownership structure, audit committee activity and audit fees: Evidence from the UK. *Journal of Applied Accounting Research*, 13(2), 100–121.
- Al Farooque, O., Hamid, A. & Abou Taleb, M. (2019). Perceived accounting quality, extent of disclosure and corruption perception index: Evidence from MENA countries. 27th International Conference "Large Projects in Light of Development Strategy 2030- Reality and Ambition (LPDS)" organized by the Faculty of Commerce, Mansoura University, Ain Sokhna, Egypt, on the 17th and 18th March 2019At: Ain Sokhna, Egypt
- Ali, Faizan - Rasoolimanesh, S. Mostofa - Sarstedt, Marko - Ringle, Christian M. - Ryu, Ki Sang. (2018). An assessment of the use of partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) in hospitality research. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(1) 514–538.

- Anderson, T., & Zéghal, D. (1994). The pricing of audit services: Further evidence from the Canadian market. *Accounting and Business Research*, 24(95), 195–207.
- Arens, A.A., Elder, R.J., & Beasley, M.S. (2012). *Auditing and Assurance Service, An Integrated Approach*, 14th Edition. England: Perason Education Limited.
- Averio, T. (2021). The analysis of influencing factors on the going concern audit opinion – A study in manufacturing firms in Indonesia. *Asian Journal of Accounting Research*, 6(2), 152–164.
- Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 700: Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama, 18/03/2014 tarihli ve 28945 sayılı Resmi Gazete (Güncel versiyonu için bakınız www.kgk.gov.tr)
- Bo, X.H. & Wu, L.S. (2011). Earnings management, information risk and audit opinion. *Audit Research*, 1, 90–97.
- Cahyono, D. (2014). Effect of prior audit opinion, audit quality, and factors of its audit opinion going concern. *Research Journal of Finance and Accounting*, 5(24), 2222–2847.
- Carcello, J.V., Hermanson, D.R., Neal, T.L., & Riley, R.A. (2002). Board characteristics and audit fees. *Contemporary Accounting Research*, 19(3), 365–385.
- Chen, C.J.P., Su, X., & Wu, X. (2005). Abnormal audit fees and the improvement of unfavourable audit opinion. *China Accounting and Finance Review*, 7, 1–28.
- Choi, J., Kim, C., Kim, J., & Zang, Y. (2010). Audit office size, audit quality, and audit pricing. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 29(1), 73–97.
- Conger, J. A., Finegold, D., & Lawler, E. E. (1998). Appraising boardroom performance. *Harvard Business Review*, 76, 136–164.
- Corbella, S., Florio, C., Gotti, G. & Mastrolia, S.A. (2015). Audit firm rotation, audit fees and audit quality: The experience of Italian public companies. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 25, 46–66.
- Datar, S.M., Feltham, G.A., & Hughes, J.S. (1991). The role of audits and audit quality in valuing new issues. *Journal of Accounting and Economics*, 14(1), 3–49.
- Daugherty, B.E., Dickins, D., Hatfield, R.C., & Higgs, J.L. (2012). An examination of partner perceptions of partner rotation: Direct and indirect consequences to audit quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 31(1), 97–114.
- DeAngelo, L.E. (1981a). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3, 183–199.
- DeAngelo, L.E. (1981b). Auditor independence, “Low Balling”, and disclosure regulation. *Journal of Accounting and Economics*, 3 (August), 113–127.
- DeFond, M.L. & Zhang, J. (2014). A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics*, 58(2-3), 275–326.
- DeFond, M.L. (1992). The association between changes in client firm agency costs and auditor switching. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 11(1), 16–31.
- DeFond, M.L., Lim, C.Y., & Zang, Y. (2016). Conservatism and auditor-client contracting. *The Accounting Review*, 91(1), 69–98.
- Driscoll, J.C., & Kraay, A.C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 121, 549–560.
- Durand, G. (2019). The determinants of audit report lag: a meta-analysis. *Managerial Auditing Journal*, 34(1), 44–75.
- Eisenhardt, K.M. (1989). Agency theory: An assessment and review. *The Academy of Management Review*, 14(1), 57–74.

- El-Gammal, W. (2012). Determinants of audit fees: Evidence from Lebanon. *International Business Research*, 5(11), 136–145.
- Erdoğan, S. (2015). Bağımsız denetim mesleğinin doğal sınırlamaları. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 1–12.
- Eshleman, J.D. & Guo, P. (2014). Abnormal audit fees and audit quality: The importance of considering managerial incentives in tests of earnings management. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 33(1), 117–138.
- Fang, J.X., Hong, J.Q. (2008). Abnormal audit fees and their damage to audit quality. *China Accounting Review*, 6, 425–442.
- Feltham, G.A., Hughes, J.S., & Simunic, D.A. (1991). Empirical assessment of the impact of auditor quality on the valuation of new issues. *Journal of Accounting and Economics*, 14, 375–399.
- Francis, J.R. (1984). The effect of audit firm size on audit prices: A study of the Australian market. *Journal of Accounting and Economics*, 6(2), 133–151.
- Francis, J.R., & Wilson, E.R. (1988). Auditor Changes: A joint test of theories relating to agency costs and auditor differentiation. *Accounting Review*, 63, 663–682.
- Francis, J.R., Maydew, L.E., & Sparks, H.C. (1999). The role of big 6 auditors in the credible reporting of accruals. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 18(2), 17–34.
- Gallizo, J. L., & Saladríguez, R. (2016). An analysis of determinants of going concern audit opinion: Evidence from Spain Stock Exchange. *Intangible Capital*, 12(1), 1–16.
- Geçici, E. (2025). Denetim raporu gecikmesi üzerinde denetçi görüşünün, denetçi ve denetim şirketi değişiminin etkisi: BIST’te bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 105, 75–96.
- Gonthier-Besacier, N., & Schatt, A. (2007). Determinants of audit fees for French quoted firms. *Managerial Auditing Journal*, 22(2), 139–160.
- Goodwin-Stewart, J., & Kent, P. (2006). Relation between external audit fees, audit committee characteristics, and internal audit. *Accounting & Finance*, 46(3), 387–404.
- Gull, A.A., Atif, M., Issa, A., Usman, M., & Siddique, M.A. (2021). Female CEO succession and audit fees: Evidence from China. *Managerial Auditing Journal*, 36(3), 485–509.
- Günlük, M. (2023). Makyavelist eğilimler ve işlevsel olmayan denetim davranışı arasındaki ilişkide kuralsızlık davranışının aracı değişken etkisi: Bağımsız denetçiler üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15 (3), 2111–2127.
- Özer, G., Günlük, M. & Okutan, K. (2018). İç ve bağımsız denetçiler arasındaki ilişkilerin, üst yönetim desteğinin ve iç denetimin bağımsızlığının iç denetimin etkinliği üzerindeki etkileri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (Özel Sayı), 590-613.
- Güredin, E. (2014). *Denetim ve Güvence Hizmetleri SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler*. Türkmen Kitabevi, 14. Baskı.
- Habib, A. (2013). A meta-analysis of the determinants of modified audit opinion decisions. *Managerial Auditing Journal*, 28(3), 184–216.
- Hair, J.F.- R., Christian, M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139–150.
- Hay, D. (2013). Further evidence from meta-analysis of audit fee research. *International Journal of Auditing*, 17(2), 162–176.

- Hoechle, D. (2007). Robust standard errors for panel regressions with cross-sectional dependence. *The Stata Journal*, 7(3), 281–312.
- Hoitash, R., Markelevich, A., & Barragato, C.A. (2007). Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 22(8), 761–786.
- Hoyle, J. (1978). Mandatory auditor rotation: The arguments and an alternative. *Journal of Accountancy*, 145(5), 69–78.
- Imen, F., & Anis, J. (2021). The moderating role of audit quality on the relationship between auditor reporting and earnings management: empirical evidence from Tunisia. *EuroMed Journal of Business*, 16(4), 416–430.
- Ittonen, K., & Peni, E. (2012). Auditor's gender and audit fees. *International Journal of Auditing*, 16, 1–18.
- Jensen, M.C., & Meckling, W.H. (1976). Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360.
- Johnstone, K.M., & Bedard, J.C. (2001). Engagement planning, bid pricing, and client response in the market for initial attest engagements. *The Accounting Review*, 76(2), 199–220.
- Kinney, W.R. Jr., & Libby, R. (2002). The relation between auditors' fees for nonaudit services and earnings management: Discussion. *The Accounting Review*, 77 (Supplement: Quality of Earnings Conference (2002)), 107–114.
- Kuntari, Y., Chariri, A., & Nurdhiana, N. (2017). The effect of auditor ethics, auditor experience, audit fees and auditor motivation on audit quality. *Sriwijaya International Journal of Dynamic Economics and Business*, 1(2), 203–218.
- Kwon, S.Y., Lim, Y.D., Simnett, R. (2010). *Mandatory audit firm rotation and audit quality: Evidence from the Korean Audit Market*. Unpublished paper, Korea University, 1–61.
- Lai, K.-W. (2009). Audit opinion and disclosure of audit fees. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 24(1), 91–114.
- Laitinen, E.K., & Laitinen, T. (2015). A probability tree model of audit quality. *European Journal of Operational Research*, 243, 665–677.
- Li, C. (2009). Does client importance affect auditor independence at the office level? Empirical evidence from going-concern opinions. *Contemporary Accounting Research*, 26(1), 201–230.
- Manita, R. & Elommal, N. (2010). The Quality of Audit Process: An empirical study with audit committees. *International Journal of Business*, 15(1), 87–99.
- Martínez, M.C.P., & Meca, E.G. (2014). Institutional directors and the quality of information: The role of directors appointed by banks. *Corporate Governance: An International Review*, 22(4), 347–363.
- Mitra, S., Hossain, M., & Deis, D.R. (2007). The empirical relationship between ownership characteristics and audit fees. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 28(3), 257–285.
- Myers, J.N., Myers, L.A., & Omer, T.C. (2003). Exploring the term of the auditor-client relationship and the quality of earnings: A case for mandatory auditor rotation?. *The Accounting Review*, 78(3), 779–799.
- Nagy, A. (2005). Mandatory audit firm turnover, financial reporting quality, and client bargaining power: The Case of Arthur Andersen. *Accounting Horizons*, 19(2), 51–68.
- Nelson, S.P., & Rusdi, N.F.M. (2015). Ownership structures influence on audit fee. *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 5(4), 457–478.
- Nikkinen, J., & Sahlström, P. (2003). Do auditors assess the systematic market risk in their audit pricing decisions? International evidence. *Advances in Accounting*, 20, 233–244

- O'Sullivan, N. (1999). Board characteristics and audit pricing post-Cadbury: A research note. *European Accounting Review*, 8(2), 253–263.
- O'Keefe, T.B., Simunic, D.A., & Stein, M.T. (1994). The production of audit services: Evidence from a major public accounting firm. *Journal of Accounting Research*, 32, 241–261.
- Otley, D.T., & Pierce, B.J. (1996). Auditor time budget pressure: Consequences and antecedents. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 9(1), 31–58.
- Özcan, A. (2016). Determining factors affecting audit opinion: Evidence from Turkey. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 6(2), 45–62.
- Pamungkas, B., Ibtida, R., & Avrian, C. (2018). Factors influencing audit opinion of the Indonesian municipal governments' financial statements. *Cogent Business & Management*, 5(1), 1540256.
- Pratt, J., & Stice, J.D. (1994). The effects of client characteristics on auditor litigation risk judgments, required audit evidence, and recommended audit fees. *The Accounting Review*, 69(October), 639–656.
- Raiborn, C., Schorg, C.A., Massoud, M. (2006). Should auditor rotation be mandatory?. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 17(4), 37–49.
- Salehi, M., Tarighi, H., & Rezanezhad, M. (2019). Empirical study on the effective factors of social responsibility disclosure of Iranian companies. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 26, 34–55.
- Salehi, M., Zimon, G., Tarighi, H., & Gholamzadeh, J. (2022). The effect of mandatory audit firm rotation on earnings management and audit fees: Evidence from Iran. *Journal of Risk and Financial Management* 15(102), 1–20.
- Selimoğlu, S. K., Özbirecikli, M., & Uzay, Ş. (2019). *Bağımsız Denetim-Türkiye Denetim Standartlarıyla Uyumlaştırılmış, Geliştirilmiş 3. Basım*, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sharma, D.S., Tanyi, P.N., & Litt, B.A. (2017). Costs of mandatory periodic audit partner rotation: Evidence from audit fees and audit timeliness. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 36(1), 129–149.
- Silva, A.S.V.C., Inácio, H.C., & Vieira, E., (2020). Determinants of audit fees for Portugal and Spain. *Contaduría y Administración*, 65(4), 1–24.
- Simunic, D. (1980). The pricing of audit services: Theory and evidence. *Journal of Accounting Research*, 18, 161–190.
- Simunic, D. A., & Stein, M. T. (1996). Impact of litigation risk on audit pricing: A review of the economics and the evidence. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 15, 119–134.
- Sultanoğlu, B., Mugan, C.Ş., Şekerdağ, U., & Oran, A. (2018). The auditor's opinion modifications around domestic and global financial crises. *Meditari Accountancy Research*, 26(4), 622–639.
- Suryandari, D., & Mulyadi, H.D. (2021). The effect of audit tenure, audit rotation and client's company size on audit quality with audit fee as moderating variable. *Accounting and Finance Studies*, 1(3), 232–246.
- Suwaidean, M. (2010). Some determinants of audit fees: An empirical examination of companies listed on the Amman Stock Exchange. *Journal of King Abdulaziz University-Economics and Administration*, 24(1): 49–86.
- Şen Kıymetli, İ., & Terzi, S. (2023). Denetçi cinsiyeti ile denetim ücreti arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 129–140.
- Şenyiğit, Y.B., & Zeytinoğlu, E. (2014). Zorunlu denetçi rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkileri. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(77), 79–98.
- Tarighi, H., Salehi, M., Moradi, M., & Zimon, G. (2022). Social capital, intellectual capital, and audit fee: Conflicting evidence from Iran. *Economies*, 10(2), 1–42.

- Tsipouridou, M., & Spathis, C. (2014). Audit opinion and earnings management: Evidence from Greece. *Accounting Forum*, 38(1), 38–54.
- Tuan, K., Besen, R., & Saygı, A. (2019). Bağımsız denetimde kalite göstergeleri: Literatür incelemesi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 211–227.
- Uzay, Ş., & Köylü, Ç. (2018). Kilit denetim konuları: Borsa İstanbul üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 52, 47–70.
- Vafeas, N. (1999). Board meeting frequency and firm performance. *Journal of Financial Economics*, 53(1), 113–142.
- Whisenant, S., Sankaraguruswamy, S., & Raghunandan, K. (2003). Evidence on the joint determination of audit and non-audit fees. *Journal of Accounting Research*, 41(4), 721–744.
- Wijaya, J.R.T., & Herwiyanti, E. (2023). A study of information asymmetry in financial research. *The Indonesian Accounting Review*, 13(1), 79–89.
- Wu, C.Y.H., Hsu, H.H., & Haslam, J. (2016). Audit committees, non-audit services, and auditor reporting decisions prior to failure. *British Accounting Review*, 48(2), 240–256.
- Xie, Z., Chun, C., & Jianming, Y. (2010). Abnormal audit fees and audit opinion- further evidence from China's capital market. *China Journal of Accounting Research*, 3, 51–70.
- Yatim, P., Kent, P., & Clarkson, P. (2006). Governance structures, ethnicity, and audit fees of Malaysian listed firms. *Managerial Auditing Journal*, 21(7), 757–782.
- Zhang, J.H. (2018). Accounting comparability, audit effort, and audit outcomes. *Contemporary Accounting Research*, 35(1), 245–276.
- Zhang, Y., Hay, D., & Holm, C. (2016). Non-audit services and auditor independence: Norwegian evidence. *Cogent Business & Management*, 3(1), 1215223.